

Norsk institutt for kulturminneforskning

Fortidens minner i dagens landskap

Status for automatisk fredete kulturminner
i Horten kommune, Vestfold, 2003

May-Liss Bøe Sollund

Norsk institutt for kulturminneforskning

NIKU ble etablert 1. september 1994 som del av Stiftelsen for naturforskning og kulturminneforskning, NINA•NIKU. Fra 1. januar 2003 er instituttet en selvstendig stiftelse og del av det nyopprettede aksjeselskapet Miljøalliansen som består av seks forskningsinstitutter og representerer en betydelig spesial- og tverrfaglig kompetanse til beste for norsk og internasjonal miljøforskning.

NIKU skal være et nasjonalt og internasjonalt kompetansesenter innen anvendt kulturminneforskning. Vår oppdragsvirksomhet er rettet mot så vel kulturminneforvaltningen som andre relevante brukere i samfunnet, både offentlige og private. Instituttet utfører forskning og oppdrag innen følgende områder:

- Arkeologi i middelalderbyene
- Arkeologiske registreringer og overvåkinger
- Bygningsundersøkelser
- Fargeundersøkelser (bygninger)
- Humanosteologi
- Konservering og restaurering
- Landskap og kulturminner
- Landskapsanalyser og konsekvensutredninger for kulturminner i samband med naturinngrep og arealendringer
- Miljøovervåking
- Oppmålinger
- Registrering av kulturminner

De største oppdragsgiverne er, i tillegg til Miljøverndepartementet og Norges forskningsråd, Riksantikvaren, Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet og andre offentlige institusjoner og bedrifter (Statsbygg, Forsvaret ol.).

NIKU har sitt hovedkontor i Oslo og distriktskontorer i Bergen, Oslo (Gamlebyen), Tromsø, Trondheim og Tønsberg.

Publikasjoner

Som selvstendig stiftelse har vi valgt å avslutte tidligere serier og etablerer fra 2003 to nye serier som hver nummereres fra 1 og oppover.

- NIKU Rapport er den rapportering som overleveres oppdragsgiver etter fullført prosjekt. Serien kan ha begrenset opplag.
- NIKU Tema omfatter det vide spekter av kulturminnefaglige områder som instituttet arbeider med og henvender seg i hovedsak til forsknings- og fagmiljøer samt forvaltning.

NIKU Fakta er enkeltark som har som hensikt å gjøre viktige resultater av den faglige virksomheten tilgjengelig for et større publikum. NIKU Fakta er gratis; de er også tilgjengelige på www.niku.no.

Sollund, May-Liss Bøe. 2004. Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Horten kommune, Vestfold, 2003. NIKU Tema 9: 1-17

Oslo, april 2004

NIKU Tema 9
ISSN 1503-4909
ISBN 82-8101-017-7

Rettighetshaver ©: Stiftelsen Norsk institutt for kulturminneforskning, NIKU
Publikasjonen kan siteres fritt med kildeangivelse

Redaksjon: Grete Gundhus
Design og grafisk produksjon: Elisabeth Mølbach

Opplag: 200
Trykk: Signatur AS, Oslo
Trykt på miljøpapir

Kontaktadresse:
NIKU
Dronningensgt. 13,
Postboks 736 Sentrum
N-0105 Oslo
Tlf.: 23 35 50 00
Faks: 23 35 50 01
Internett: www.niku.no

Prosjekt nr.: 156117704
Oppdragsgiver: Riksantikvaren
Tilgjengelighet: Åpen

Ansvarlig signatur:

Sammendrag

Sollund, May-Liss Bøe. 2004. Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Horten kommune, Vestfold, 2003. – NIKU Tema 9: 1-17.

I denne rapporten beskrives omfanget av skader som er påført de automatisk fredete kulturminnene i Horten kommune, Vestfold i perioden 1976-2003. Resultatene er basert på den kartlegging og beskrivelse av kulturminner som ble foretatt i 1976 i forbindelse med utarbeiding av Det økonomisk kartverket for Horten kommune. Undersøkelsen viser hvilke arealtyper kulturminnene ligger på, kulturminnenes tilstand og om stedfestingen er korrekt. Dersom kulturminnene er skadet eller fjernet etter registreringen i 1976, er det også identifisert hvilke type tiltak som har forårsaket dette. Resultatet av undersøkelsen viser at i løpet av de siste 27 årene er fem kulturminner fjernet, og alle er fjernet uten forutgående undersøkelse. Seks kulturminner er skadet. Det er aktiviteter i forbindelse med Bygg- og anleggsvirksomhet, industri- og veiutbygging som sto for de fleste skadene. Dette betyr at i perioden 1976 til 2003 er i gjennomsnitt 0,17% av kulturminnene fjernet hvert år mens 0,20% er blitt skadet. Da registreringen ble utført, lå omtrent 50% av kulturminnene i skog og den andre halvparten lå i parker og hager. Disse tallene er omtrent uforandret. Samtlige av de 112 kontrollerte kulturminnene hadde korrekt avmerking. Med dette menes at kartavmerking hadde en feilmargin som var mindre enn 20 meter.

Oppdraget er utført på bestilling av Riksantikvaren som ønsker en kartlegging av årsakene til at den registrerte kulturminnebestanden desimeres.

Emneord: kulturminne - fredet - rapportering - overvåking - desimering - kontroll - tap - skade - tilstand - Horten - Vestfold

Abstract

Sollund, May-Liss Bøe. 2004. Prehistoric sites and monuments in present-day landscape. A report on the state of preservation of protected monuments in the municipality of Horten in Vestfold County, year 2003. - NIKU Tema 9: 1-17. In Norwegian.

This report describes the nature and damage inflicted on protected prehistorical sites and monuments in Horten, Vestfold county between 1976 and 2003. Monuments in the area were originally surveyed and described in 1976 in connection with the publication of the Norwegian Land Use Maps for Horten. A control survey was undertaken in 2003 to investigate the present status of the monuments. By combining the two sets of information, it was possible to produce a comprehensive assessment of the current state of the recorded monuments. The new survey revealed that, in the past 27 years, five monuments had been removed; all without authorisation. Another six had suffered some kind of damage. Most cases of loss and damage were caused by construction work. Approximately 0,17% of the total amount of monuments are destroyed and 0,20% are damaged each year in Horten. None of the monuments were incorrectly located. The present survey is part of a country-wide investigation, initiated and funded by the Directorate for Cultural Heritage, concerning the problem of monument attrition.

Key words: cultural heritage site - protected - reporting - monitoring - survey - control - loss - damage - condition - Horten - Vestfold

Forord

Periodiske kontrollregistreringer av tap og skade er ledd i Riksantikvarens overvåkning av automatisk fredete kulturminner. Kontrollarbeidet i Horten kommune, Vestfold ble utført i juni 2003.

Arbeidet ble gjennomført av prosjektleder May-Liss Bøe Sollund, arkeolog ved NIKU, og Odd Egil Stabbetorp, botaniker ved NINA. Stabbetorp har også utført beregningene i forhold til stedfestingen. Han takkes.

Oslo, mars 2004
May-Liss Bøe Sollund

Innhold

Sammendrag	3
Abstract	3
Forord	4
1 Innledning	5
2 Bakgrunn	5
3 Hovedresultater	6
4 Presentasjon av området	7
4.1 Horten kommune, Vestfold	7
4.2 Omfanget av tidligere registreringer	7
4.3 Metode	8
5 Kvalitetsvurderinger av tidligere registreringer	9
5.1 Kontroll av kartfestingen	9
6 Resultat av kontrollen	9
6.1 Tilstandsending i perioden 1976-2003	9
6.2 Areal og arealbruksending	11
6.3 Fornminner som er berørt av tiltak i perioden 1976-2003	11
6.4 Tiltak som har forårsaket skade eller fjerning av fornminner i perioden 1976-2003	11
7 Tendenser i trusselbildet	13
8 Konklusjon	14
9 Kilder	14
10 Vedlegg	
Vedlegg 1 Bestilling fra Riksantikvaren	15
Vedlegg 2 Horten kommune, Vestfold, kulturminner som er endret i perioden 1976-2003	16

1 Innledning

Fornminnene i Norge har vært underlagt juridisk vern helt siden 13. Juni 1905 da «Lov om Fredning og Bevaring af Fortidslevninger» ble vedtatt. Denne loven er senere endret og revidert, senest i 2003, i takt med endringer i samfunnet og erkjennelsen av nye fornminnetyper. Bakgrunnen for fredningsloven av 1905 var først og fremst å beskytte gjenstandsmaterialet i fornminnene mot ufaglig utgravning. Senere er fornminnene som landskapselement blitt viktigere, og dette kommer også frem i kulturminneloven av 1978 §19, der det slås fast at departementet kan frede et område rundt selve fornminnet så langt det er nødvendig for å bevare virkningen av det i landskapet. Likevel har utbygging og nydyrking gjennom tidene ført til at svært mange fornminner er skadet eller fjernet, og dette har også i stor grad skjedd etter 1905.

2 Bakgrunn

Undersøkelsen er utført av NIKU etter bestilling fra Riksantikvaren. Prosjektet «Kontrollregistrering av automatisk fredede kulturminner (fornminner)» ble igangsatt i 1997 med fokus på desimeringshastigheten for automatisk fredete kulturminner. Fra 2001 har prosjektet vært en del av Riksantikvarens miljøovervåkningsvirksomhet. Formålet med overvåkningsprosjektet er å skaffe oversikt over utviklingen for tap av og skade på kulturminnene, og å finne fram til årsakene for tap og skader.

Overvåkingen gjennomføres i henhold til nasjonalt resultatmål 3.1: «Det årlige tapet av kulturminner og kulturmiljøer som følge av fjerning, ødeleggelse eller forfall, skal minimeres, og skal innen 2008 ikke overstige 0,5%».

Tidligere kontrollerte kommuner er:

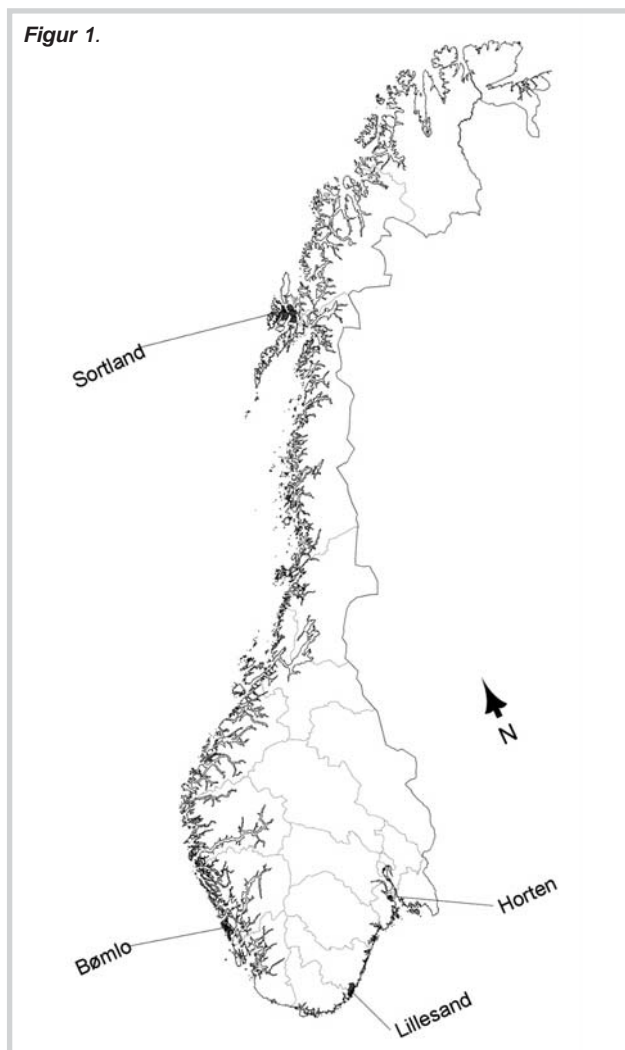
- 1997: Skien, Telemark; Trondheim, Sør-Trøndelag; Tromsø, Troms
- 1998: Gjesdal, Rogaland, Voss, Hordaland, Grong, Nord-Trøndelag
- 2000: Nord-Aurdal, Oppland; Fræna, Møre og Romsdal; Kautokeino, Finnmark
- 2002: Eidskog, Hedmark; Saltdal, Nordland; Sandnes, Rogaland; Skjåk, Oppland

Det er publisert rapporter for alle kontrollregistreringene (se kapittel 9 Kilder)

3 Hovedresultater

Kontrollregistreringen i 2003 omfattet kommunene Bømlo i Hordaland, Horten i Vestfold, Lillesand i Aust-Agder og Sortland i Nordland. Resultatet for årets kontrollregistrering er som følger (**Figur 1** og **2**):

Bømlo kommune, Hordaland	Kontroll av 252 fornminner som var registrert i 1987
Horten kommune, Vestfold	Kontroll av 112 fornminner som var registrert i 1976
Lillesand kommune, Aust-Agder	Kontroll av 209 fornminner som var registrert i 1980
Sortland kommune, Nordland	Kontroll av 230 fornminner som var registrert i 1976

Figur 2. Gjennomsnittlig årlige tapte og fjernede fornminner i de fire kommunene som ble kontrollregistrerte i 2003

Sum pr år tap og skade, gjennomsnitt

	Periode	%
Bømlo	1987-2003	0,96
Horten	1976-2003	0,36
Lillesand	1980-2003	0,43
Sortland	1976-2003	0,63

Tap pr år, gjennomsnitt

	Periode	Antall	%
Bømlo	1987-2003	0,38	0,12
Horten	1976-2003	0,19	0,16
Lillesand	1980-2003	0,26	0,12
Sortland	1976-2003	0,52	0,23

Skade pr år, gjennomsnitt

	Periode	Antall	%
Bømlo	1987-2003	2,06	0,84
Horten	1976-2003	0,22	0,20
Lillesand	1980-2003	0,65	0,31
Sortland	1976-2003	0,92	0,40

4 Presentasjon av området

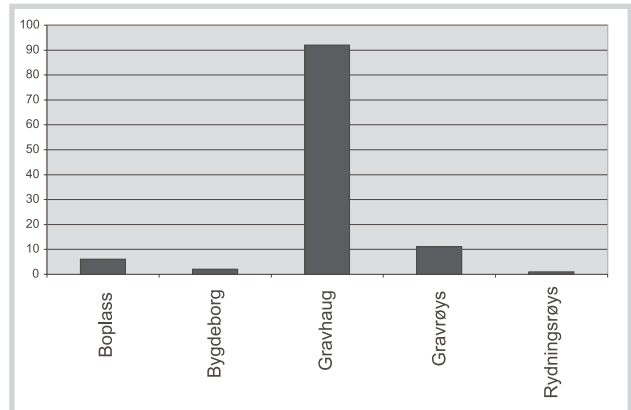
4.1 Horten kommune, Vestfold

Horten kommune ligger i Vestfold. Den 1. juni 2002 endret kommunen navnet fra Borre til Horten. I landsmålestokk er dette en svært liten kommune med et samlet areal på 69,3 km². Av dette er halvparten dekket av skog og rundt en tredjedel er dyrket mark. Av arealet er 14% tettbebygde områder og her bor 95% av innbyggerne. Det er fem tettsteder i kommunen; Horten, Åsgårdstrand, Nykirke, Kirkebakken og Skoppum. Horten kommune er den tettest befolkede kommunen i Vestfold med 347 innbyggere pr km² (landsgjennomsnitt 14, Vestfold fylke 100). Dette utgjorde pr. 01.01.2002: 24 302 mennesker. Befolkningstilveksten har vært jevn de senere år og har økt i perioden 1970-2002 med 2600 personer (12%). (Horten kommune og Aschehoug og Gyldendals Store norske leksikon 1982 og 2000).

I Horten kommune ligger Borreparken som ble innviet til Nasjonalpark allerede i 1932. Den inneholder Nord-Europas største samling med storhauger fra yngre jernalder/vikingtid.

4.2 Omfanget av tidligere registreringer

Den første systematiske registreringen av kulturminner i Horten kommune ble utført i forbindelse med konstruksjonen av Det økonomisk kartverk (ØK) i 1976. Samtlige av disse registreringene ble avmerket på flyfoto for konstruksjon på ØK-kart. Etter 1990 er det foretatt registrering av automatisk fredete kulturminner i regi av Vestfold

Figur 3. Oversikt over automatisk fredete kulturminner som ble registrert i Horten kommune i 1976

fylkeskommune. I Kulturminneprosjekt Vestfoldbanen som pågikk tidlig på 1990-tallet, ble det i tillegg foretatt prøvestikking for å lokalisere boplasser fra steinbrukende tid. Ingen av disse registreringene inngår i statistikken, men alle kulturminnene er imidlertid oppsøkt og kontrollert i 2003. Samtlige er fremdeles intakte.

Ved produksjon av ØK-kart fikk de registrerte områdene og punktene et R-symbol på kartet. Disse markeringene utgjør til sammen 112 automatisk fredete kulturminner.

Som det fremgår av oversikten **figur 3** utgjør gravhaugene den kulturminnetypen som er best representert i i Horten kommune, men det finnes også en del gravrøys (bilde 4).

Figur 4 Gravrøys som ligger i tilknytning til gårdsbebyggelse, id 001943. Foto Sollund, NIKU

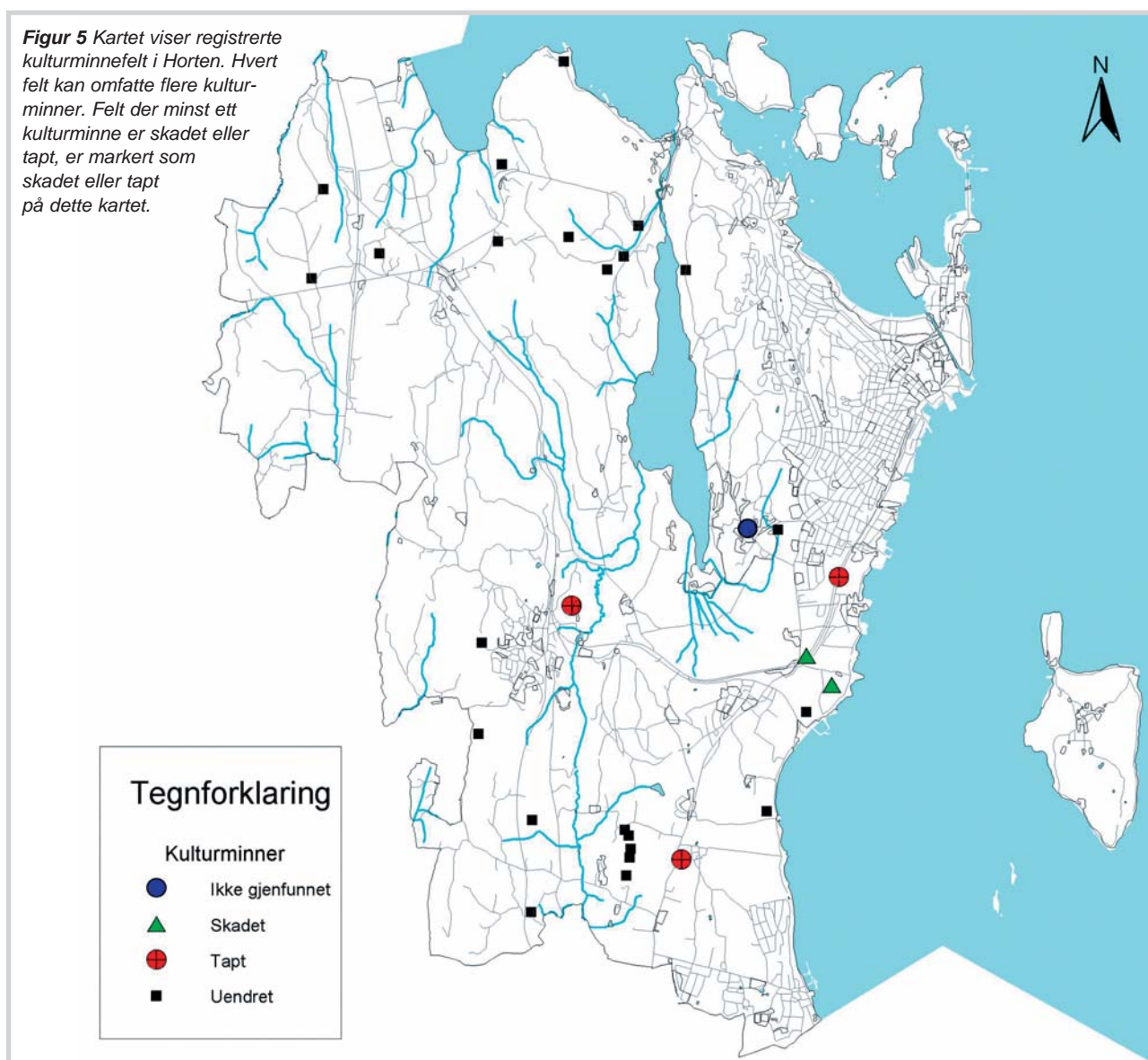
4.3 Metode

Alle rapporter fra tidligere registreringer var innskrevet i Fornminnedatabasen og samtlige kartavmerkinger var digitalisert og hadde eget identitetsnummer (id-nr) i databasen. Før kontrollarbeidet ble igangsatt, var utdrag av informasjonen i Fornminneregisteret som omhandlet Horten lagt over i en egen Excel-tabell. Denne inneholdt blant annet opplysninger om fornminnetype, fornminnets tilstand ved registreringstidspunktet i 1976 samt arealbruk på stedet. Det ble utarbeidet skjema som skulle fylles ut under kontrollen med rubrikker for endring i tilstand og arealbruk samt rubrikker for skadeårsak og kvaliteten av kartfestingen. I tillegg ble det lagt inn en merknadsrubrikk der skadebildet skulle beskrives. Opplysningene fulgte malen til «Norsk Standard; Automatisk fredete kulturminner. Registrering av tap og skade. Versjon 1.»

Ved feltkontrollen skulle stedfestingen av fornminnene testes ved hjelp av bærbar GPS-mottager. Siden digitali-

seringen av fornminnene var tilpasset Økonomisk kartverk som benytter kartprojeksjonen NGO48, var det nødvendig å transformere de digitale dataene til et koordinatsystem som var tilgjengelig på GPS-mottageren. Dette ble gjort ved hjelp av programmet WSKTRANS, og koordinatsystemet som ble benyttet i felt var UTM Euref 89 (sone 32). For fornminner som er digitalisert som polygoner, ble midtpunktet i polygonet transformert.

Kontrollen ble foretatt i juni og oktober 2003. I alt 112 automatisk fredete kulturminner (fornminner) ble oppsøkt. Kulturminneregistreringene for Økonomisk kartverk fra 1976 var grunnlaget for kontrollen. Hvert fornminne ble oppsøkt og kontrollert med tanke på endring av fornminnet, arealbruken i området og presisjonen av stedfesting. Kontrollskjemaet ble fylt ut for det enkelte objekt. Opplysningene som ble innhentet er lagt inn i Fornminneregisteret.

5 Kvalitetsvurdering av tidligere registreringer

5.1 Kontroll av kartfestingen

Under feltkontrollen ble stedfestingen av fornminnene etterprøvd ved hjelp av GPS. I felt ble GPS-mottagerens posisjonsangivelse for de oppsøkte fornminnene registrert, og i etterkant ble denne sammenholdt med kartangivelsen på kartutsnittene. Avviket mellom de to angivelsene ble beregnet som avstand i meter.

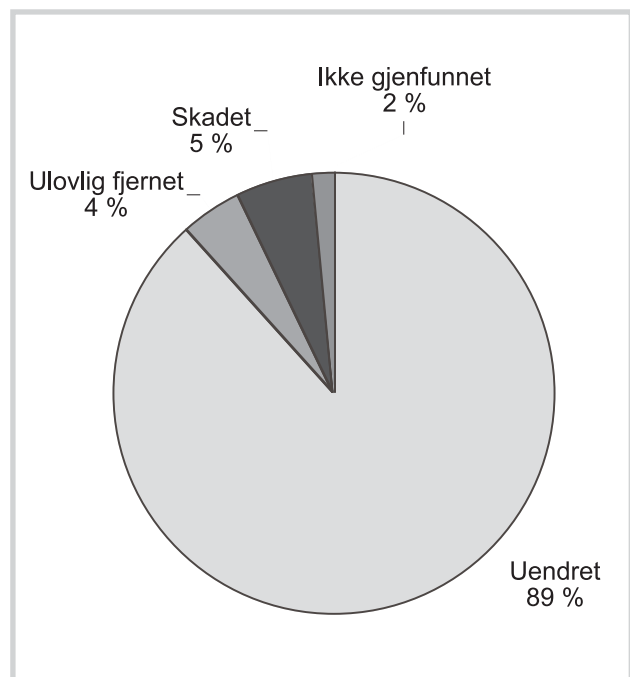
Ved kontrollregistreringen i Horten ble det funnet at ingen av de registrerte fornminnene var feilavmerket. Med dette menes at ingen av fornminnene hadde en posisjonsangivelse som avvek med mer enn 20 meter fra punkt eller lå mer enn 20 meter utenfor polygonet det tilhørte.

6 Resultat av kontrollen

6.1 Tilstandsending i perioden 1976-2003

Det ble kontrollert 112 automatisk fredete kulturminner i Horten kommune. Etter 1976 har 99 av disse ikke vært utsatt for tiltak som kommer i direkte konflikt med kulturminneloven. I alt 11 kulturminner har vært berørt av tiltak i tidsrommet 1976-2003. Av disse er seks skadet og fem er tapt. To kulturminner ble ikke gjenfunnet ved kontrollen. Begge disse ligger dog i et område sammen med andre gravminner der det ikke har skjedd noen arealbruksending. Det mest sannsynlige er at de er helt nedgrodd av vegetasjon. (Figur 5, 6 og 7).

Blant de 99 kulturminnene som har en uendret tilstand, er det imidlertid tre som er utsatt for tiltak som fører til at kulturminnene i dag er skjemmet (Figur 8 og 9). På lengre sikt kan disse tiltakene føre til skader på kulturminnene. Dette gjelder to gravhauger som blir brukt som opplagsplass for ved, og i et annet tilfelle er det tilrettelagt for sti over en gravrøys. Alle disse tre kulturminnene ligger i Borre

Figur 7. Tilstanden for de registrerte kulturminnene pr 2003

Figur 6. Tilstand for de registrerte kulturminnene pr 2003

Kommune	Periode	Samlet antall	Uendret	Tapt	Skadet	Ikke gjenfunnet
Horten	1976 - 2003	112	99 (89%)	5 (4%)	6 (5%)	2 (2%)

Figur 8. Ved oppstablet på gravhauger, id 001934.
Foto Sollund 2003, NIKU

Figur 9. Sti over gravhaug, id 001934.
Foto Sollund 2003, NIKU

Figur 11. Vannreservoir anlagt i gravfelt, id 001918.
Foto Sollund 2003, NIKU

Figur 10. Arealbruk på de områdene der 112 automatisk fredete kulturminner var/er anlagt

	Dyrket	Beite	Skog	Skog, produktiv	Tun/hage/park
Arealbruk Horten 1976	4 (3,6%)	8 (7,1%)	51 (45,5%)	3 (2,7%)	46 (41,1%)
Arealbruk Horten 2003	1 (0,9%)	7 (6,3%)	53 (47,3%)	2 (1,8%)	49 (43,8%)

Nasjonalpark. Fem andre kulturminner ble gjenfunnet, men området de ligger i er totalt gjengrodd av løvkratt.

6.2 Areal og arealbruksendring

I Horten kommune er det svært få kulturminner som ligger i dyrket mark, beite eller i produktiv skog. Nesten halvdelen ligger i skogsbevakste områder, i dette tilfellet løvskog. I den andre halvdelen ligger i arealer som kommer i kategorien tun, hage eller park. Bruksendringen av de områdene der det ligger kulturminner har svært liten i løpet av de 27 årene som er gått siden førstegangsregistreringen. (Figur 10).

6.3 Fornminner som er berørt av tiltak i perioden 1976-2003

Tapte kulturminner

Innenfor denne kategorien finnes bare kulturminner som er ulovlig fjernet uten forutgående fagmessig undersøkelse. I Horten kommune utgjør dette fem kulturminner.

Ulovlig fjernet

Med ulovlig fjernet menes alle inngrep som har ført til at automatisk fredete kulturminner er totalt fjernet uten at det er søkt om dispensasjon fra Kulturminneloven (jfr. Kulturminneloven §3 og §8). Innenfor denne kategorien regnes bare de kulturminnene som er fullstendig fjernet, og der en ikke kan forvente at eventuelle rester er bevart. I Horten var fem kulturminner ulovlig fjernet i perioden.

Figur 12. Antall tapte fornminner fordelt på tapsårsak

Kommune	Tidsrom	Jordbruk	Bygg, vei	Sum
Horten	27 år	1	4	5

Figur 13. Antall skadete fornminner fordelt på skadeårsak

Kommune	Tidsrom	Jordbruk	Bygg, vei	Tilrettelegging	Sum
Horten	27 år	3	1	2	6

Skadete kulturminner

Omfatter tiltak som har ført til skade i kulturminnet eller i sikringssonen rundt kulturminnet. Antallet er i dette tilfellet seks.

Tiltak i kulturminnet

Ulovlige tiltak i fornminnet omfatter alle typer inngrep som er egnet til å skade, flytte, forandre eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredete kulturminner (jfr. Kulturminneloven §3). Fem av de kontrollerte kulturminnene i Horten hadde vært utsatt for tiltak som har skadet fornminnet. Skadene består i at deler av fornminnet var fjernet eller ødelagt på annen måte.

Tiltak i sikringssonen

Ulovlige tiltak i sikringssonen omfatter alle typer inngrep som er utført innenfor fem meter av fornminnets synlige ytterkant (jfr. Kulturminnelovens §5). I Horten ble det påvist slik skade på ett fornminne. Skaden var forvoldt ved at det var anlagt et vannreservoir for dyr innenfor sikringssonen for en gravhaug (Figur 11).

6.4 Tiltak som har forårsaket skade eller fjerning av fornminner i perioden 1976-2003

Ved kontrollen ble det lagt vekt på å finne årsaker til at kulturminnene var skadet eller fjernet (Figur 12 og 13). Betegnelsene for skadeårsaker følger terminologien i

«Norsk Standard: Automatisk fredete kulturminner - Registrering av tap og skade, versjon 1».

Jordbruksskade

Skade som kan oppstå som følge av blant annet pløying, dyrking, nydyrking, tildekking, planering, deponering av masse, skade av husdyrhold, opparbeidelse av landbruks- og adkomstveier og lignende. I Horten var en gravhaug ødelagt fordi det var plassert et vannreservoar for dyr der gravhaugen hadde vært anlagt. To gravhauger er mer skadet enn de var i 1976. Tidligere var de skadet fordi det var pløyd inntil foten av haugene. Denne pløyingen har imidlertid fortsatt, og hvert år inngår litt mer av haugene i den oppdyrkede marken. En tredje gravhaug var skadet innenfor sikringssonen ved at vannreservoaret som tidligere er omtalt var plassert innenfor denne.

Bygg- og anleggsvirksomhet, industri- og veitbygging

Skade som oppstår i forbindelse med grøfter, vann- og avløpsledninger, tildekking (bl.a. i forbindelse med deponering av byggeavfall), innebygging, parkeringsplass, slitasje (kjørespor i forbindelse med maskinell virksomhet/snerydning), veianlegg, kraftledningsstolper, kraftledninger under vann og adkomstveier (også i forbindelse med midlertidige adkomstveier under byggeprosessen). I Horten var fire

gravhauger tapt fordi det var bygd nye veier der disse var anlagt. Ingen av dem var friggitt og fagmessig undersøkt. Alle disse gravminnene var imidlertid sterkt ødelagt allerede ved førstegangsregistreringen. En annen gravhaug var skadet ved at det er bygd ny vei lik syd for haugen. For at beboerne i området ikke skulle bli utsatt for støy fra den nye veien, er det bygd støyskjerm. Gravhaugen inngår som del av denne støyhindrende vollen.

Tilrettelegging

Slitasje- og/eller skjøtselskade i forbindelse med at kulturminner er tilrettelagt for publikum. I Horten er to gravhauger skadet fordi det er anlagt parkeringsplass i tilknytning til Borre nasjonalpark. Området opp mot gravhaugene er tilført grus, og om sommeren parkeres det innenfor sikringssonene. (Figur 14).

Ved kontroll av kulturminner er det som regel vanskelig å dokumentere når de ulike tiltakene som har ført til at kulturminner er skadet eller fjernet har skjedd. Det er derfor ikke mulig å gi eksakte tall pr år for hvor mange kulturminner har vært berørt av tiltak. For at tallene likevel skal ha utsagnsverdi og kunne brukes som sammenligningsmateriale i forbindelse med andre overvåkningsprosjekter, er det her presentert et estimat som beregner gjennomsnittlige tall for årlige tap og skader (Figur 15 og 16).

Figur 14. Parkeringsplass i sikringssonen på gravhaug, id 001934. Foto Sollund 2003, NIKU

Figur 15. Gjennomsnittlige tall for årlig tap av fornminner fordelt på tapsårsak Antall

Kommune	Periode	Jordbruk	Bygg, vei	Sum
Horten	1976-2003	0,04 (0,03%)	0,15 (0,13%)	0,19 (0,16%)

Figur 16. Gjennomsnittlige tall for årlig skade på fornminner fordelt på skadeårsak Antall

Kommune	Periode	Jordbruk	Bygg, vei	Tilrettelegging	Sum
Horten	1976-2003	0,11 (0,1%)	0,04 (0,03%)	0,07 (0,07%)	0,22 (0,2%)

7 Tendenser i trusselbildet

Nesten 50% av kulturminnene som inngår i statistikken ligger i områder som er bevokst med skog. Det er hovedsakelig løvtrær som vokser i disse områdene. Ved kontrollen var det svært mange kulturminner som var vanskelig å lokalisere til tross for at stedsangivelsen var korrekt. Det har i de senere årene vokst opp en underskog av kratt som til dels skjuler kulturminnene og som også gjør det vanskelig å bevege seg i terrenget. To av kulturminnene som ikke ble gjenfunnet ligger i et område der det ikke har skjedd endringer i landskapet. Fem andre ble lokalisert etter omfattende leting i krattskogen. Med hensyn til de kulturminnene som ble registrert så sent som på 1990-tallet, var det også flere av disse som var svært vanskelig å finne igjen på grunn av dårlig sikt i krattskog.

Nytt i årets rapporter om kulturminnenes tilstand er at kulturminnenes plassering også er knyttet opp mot planstatus. Med dette menes den status områdene har fått innenfor Arealdelen i kommuneplanen. For Horten kommune gjelder dette Kommuneplanen for 1999-2009. Landbruks-, natur- og friluftsområder (LNF) er den klart dominerende kategorien i Horten. Av de seks kulturminnene som er skadet, ligger fire i områder som er regulert til vern etter Lov om kulturminner og en i området for eksisterende boliger. Alle de tapte unntatt en ligger i LNF områder. Den siste lå i et område regulert til friområde. De to som ikke ble gjenfunnet fordi området var så tilgrodd, ligger også innenfor et friområde.

Vegbygging og bolig/hyttebygging utenom tettsteder vil kunne være en trussel for kulturminnene, men den største utfordringen for kulturminnevernet vil nok være skjøtsel av allerede kjente kulturminner. Dette gjelder både i og utenfor nasjonalparken. (Figur 17).

Figur 17. Begynnende gjengroing av gravhaug.
Foto Sollund 2003, NIKU

8 Konklusjon

Kontrollregistreringen i Horten kommune omfattet 112 automatisk fredete kulturminner. De fleste er gravminner i form av gravhauger som ligger i skogsområder.

I løpet av de 27 årene som er gått mellom førstegangs- og kontrollregistreringen, er fem kulturminner fjernet og seks er påført en eller annen form for skade. Dette utgjør henholdsvis 4,5% og 5,4% av det totale antall kulturminner som ble registrert i 1976.

Kulturminnene ble også kontrollert med tanke på nøyaktighet ved stedsangivelsen. I Horten var samtlige kulturminner korrekt avmerket i henhold til gjeldende normer for akseptabel feilmargin som er 20 meter. To kulturminner ble ikke gjenfunnet hvilket ikke skyldes feilavmerking. I dette tilfel-

let var gjengroing av området årsaken til at to gravhauger ikke var mulig å lokalisere. Begge skal ligge i et felt med gravhauger og alle de øvrige ble gjenfunnet.

Bygg- og anleggsvirksomhet, industri og veiutbygging i form av vegutbygging er den skadetyper som har forårsaket flest tap av kulturminner. Jordbruksskader og tilrettelegging for publikum har derimot påført størst skade på kulturminnene i kommunen.

Veg- og boligbygging vil nok i fremtiden være den største trusselen for kulturminnene. Vernemyndighetenes største utfordring vil være å hindre kulturminnene fra å gro helt til. De tapte kulturminnene var alle skadet og lite synlige i terrenget ved førstegangsregistreringen.

9 Kilder

- Aschehoug og Gyldendals Store norske leksikon. Oslo 1988 og 2000
- Barlindhaug, Stine og Holm-Olsen, Inger Marie. 2003: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Saltdal kommune, Nordland 2002. – NIKU Tema 2, Oslo.
- Binns, Kari Støren. 1998: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Trondheim kommune, Sør-Trøndelag 1997. - NIKU Oppdragsmelding 064: 1-24. NINA*NIKU Trondheim.
- Binns, Kari Støren. 2000: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Grong kommune, Nord-Trøndelag 1999. - NIKU Oppdragsmelding 096: 1-27. NINA*NIKU Oslo.
- Binns, Kari Støren. 2001: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Fræna kommune, Møre og Romsdal 2000. - NIKU Oppdragsmelding 106: 1-27. NINA*NIKU Oslo.
- Binns, Kari Støren. 2003: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Skjåk kommune, Oppland 2002. - NIKU Tema 4. Oslo.
- Fasteland, Arthur. 1998: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Voss kommune, Hordaland i 1998. - NIKU Oppdragsmelding 078: 1-17. NINA*NIKU Oslo.
- Fornminneregisteret. Register over faste fornminner. NIKU.
- Haavaldsen, Per. 2000: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Gjesdal kommune, Rogaland 1999. - NIKU Oppdragsmelding 097: 1-19. NINA*NIKU Oslo.
- Haavaldsen, Per. 2003: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Sandnes kommune, Rogaland 2002. - NIKU Tema 3. Oslo.
- Holm-Olsen, Inger Marie. 1998: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Tromsø kommune, Troms 1997. - NIKU Oppdragsmelding 068: 1-19. NINA*NIKU Trondheim.
- Lov om Kulturminner av 9. Juni 1978.
- Myrvold, Elin Rose. 2001: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Guovdageainnu suohkan / Kautokeino kommune, Finnmark, 2000. - NIKU Publikasjoner 108: 1-19. NINA*NIKU Oslo.
- Norsk Standard: Automatisk fredete kulturminner - Registrering av tap og skade. 1.utgave.
- Sollund, May-Liss Bøe. 1997: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Skien kommune, Telemark 1997. - NIKU Oppdragsmelding 042: 1-30. NINA*NIKU Trondheim.
- Sollund, May-Liss Bøe. 2001: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Nord-Aurdal kommune, Oppland 2000. - NIKU Publikasjoner 107: 1-15. NINA*NIKU Oslo.
- Sollund, May-Liss Bøe. 2003: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Eidskog kommune, Hedmark 2002. - NIKU Tema 1. Oslo.

10 Vedlegg

Vedlegg 1 Bestilling fra Riksantikvaren

Prosjektet «Kontrollregistrering av automatisk fredede kulturminner (fornminner)» ble igangsatt i 1997 med fokusering på desimeringshastigheten for automatisk fredede kulturminner. Siden 2001 ble prosjektet innlemmet i Riksantikvarens miljøovervåkningsvirksomhet. Det overvåkes 16 modellkommuner over en tidsperiode av fire år med tanke på desimering av fornminner og fortløpende kartlegging av årsakene til at denne bestanden gradvis ødelegges og forsvinner. Formålet med dette overvåkningsprosjektet er å få oversikt over utviklingen av tap og skade blant arkeologiske kulturminner ved feltkontroll og data fra fornminneregisteret.

Overvåkingen gjennomføres i henhold til nasjonalt resultatmål 3.1: «Det årlige tapet av kulturminner og kulturmiljøer som følge av fjerning, ødeleggelse eller forfall, skal minimeres, og skal innen 2008 ikke overstige 0,5%». Resultater av dette prosjektet relateres til nøkkeltall 3.1.2: «Prosentvis årlig tap av registrerte arkeologiske fornminner i fornminneregisteret i et representativt antall kontrollkommuner; og nøkkeltall 3.2.2: «Andel registrerte arkeologiske kulturminner uten nye skader i fornminneregisteret i et representativt antall kommuner. Bestand ved årets start og endring i forhold til 1998-bestand.»

Riksantikvaren stiller følgende krav til utføringen av kontrollregistreringen:

1. Det skal kontrollregistreres samtlige fornminner i Fornminneregisteret (inklusive de med uavklart vernestatus) i de utvalgte kommuner. Før feltarbeidet skal NIKU kontakte fylkeskommunene for å sørge for at registeropplysninger i de utvalgte kommunene er oppdatert. Det betyr at dersom fylkeskommunene har registreringer som mangler i fornminneregisteret skal disse legges inn i registeret og objektene skal digitaliseres slik at fornminneregisteret er oppdatert.
2. Kontrollen i de utvalgte kommunene skal foregå etter lik metodikk for å sikre sammenlignbarhet av resultatene.
3. Kontrollregistreringen skal også omfatte kontroll av kartplassering av objektene. Det forutsettes bruk av GPS, og at eventuelle korrigeringer i kartplasseringen blir overlevert Riksantikvaren som SOSI fil.
4. Oversendelsen skal koordineres med prosjektlederen for Kulturminnebasen hos Riksantikvaren.
5. Under kontrollregistreringen skal det tas i bruk utkast til «Norsk Standard; Automatisk fredete kulturminner. Registrering av tap og skade»
6. Det skal registreres arealbruk, planstatus, tilstand og skade for hvert kulturminneobjekt.
7. Tilstanden av fornminner skal registreres på enkeltminnenivå. Hvis et skadet objekt innenfor et fornminnefelt ikke er oppført med en sub-identitetsnummer i fornminneregisteret, skal det opprettes et eget sub-identitetsnummer. En kartfesting av disse er ikke nødvendig, dersom det gjeldende fornminnefeltet er tilstrekkelig avmerket.
8. Det skal gis en kort men presis beskrivelse av skadebildet. Det kan være hensiktsmessig å bruke et digital kamera til dokumentasjon. Ved bruk av fotodokumentasjon knyttes objektet til ID nummer i Fornminneregisteret og det opprettes en fotoliste. Bildemateriell sendes som CD til Riksantikvaren.
9. Resultatene fra kontrollregistreringen skal legges inn i fornminneregisteret slik at det er å jour. Feil eller mangler i Fornminneregisteret skal oppdateres. Det skal meldes fra til Riksantikvaren når dette er gjort. Likeledes skal de respektive fylkeskommunene informeres.
10. Resultatene som er direkte knyttet til nøkkeltallene skal leveres tidligst mulig, innen 01.februar 2004
11. Resultatene skal publiseres som oppdragsmelding snarest mulig etter feltarbeid, dog innen slutten av april 2004. Samtlige rapporter skrives etter felles mal for å garantere sammenlignbarhet med hensyn til nasjonal rapportering. Som rapportmal gjelder rapportstrukturen for kontrollregistreringen i 2002 gjennomført av NIKU. Det forutsettes at oppdragstaker koordinerer dette arbeidet seg i mellom, og kvalitetssikrer arbeidet før overlevering til oppdragsgiver. Riksantikvaren ber dog om at det sendes et utkast til rapportstruktur for godkjenning.
12. Eventuelle avvik under feltarbeid, som for eksempel problemer vedrørende tilgjengelighet til fornminner; beskrivelse av skadeårsak hhv. skadebilde, og lignende, må avklares med Riksantikvaren for godkjenning.

Vedlegg 2

Horten kommune, Vestfold, kulturminner som er endret i perioden 1976-2003

ID-Nr	Sub-id	Kategori	Arealbruk 1976	Arealbruk 2003	Tilstand 2003	Endringsårsak	Merknad	Planstatus
001909	2	Gravhaug	Skog	Skog	Tapt, u. frigiving	Bygg/anlegg/industri/vei	Ny vei	Friområde
001918	6	Gravhaug	Skog	Beite	Tapt, u. frigiving	Jordbruksskade	Vannreservoar oppå	LNF
001933	1	Gravrøys	Skog	Skog	Tapt, u. frigiving	Bygg/anlegg/industri/vei	Ny vei	LNF
001933	2	Gravrøys	Skog	Skog	Tapt, u. frigiving	Bygg/anlegg/industri/vei	Ny vei	LNF
001933	3	Gravrøys	Skog	Skog	Tapt, u. frigiving	Bygg/anlegg/industri/vei	Ny vei	LNF
001918	5	Gravhaug	Skog	Beite	Skadet	Jordbruksskade	Vannreservoar i sikringssonen	LNF
001929	1	Gravhaug	Tun/hage/park	Tun/hage/park	Skadet	Bygg/anlegg/industri/vei	Inngår i støyskjerm	Bolig, eksist
001934	16	Gravhaug	Skog	Skog	Skadet	Jordbruksskade	Pløyd inntil	VERN KLM
001934	17	Gravhaug	Skog	Skog	Skadet	Jordbruksskade	Pløyd inntil	VERN KLM
001934	18	Gravhaug	Skog	Skog	Skadet	Tilrettelegging	Parkeringsplass inntil	VERN KLM
001934	19	Gravhaug	Skog	Skog	Skadet	Tilrettelegging	Parkeringsplass inntil	VERN KLM
001928	4	Gravhaug	Skog	Skog	Ikkegjennfunnet		Kratt	Friområde
001928	8	Gravhaug	Skog	Skog	Ikkegjennfunnet		Kratt	Friområde
001934	11	Gravhaug	Tun/hage/park	Tun/hage/park	Skjemmet	Tilrettelegging	Sti over	VERN KLM
001934	21	Gravhaug	Tun/hage/park	Tun/hage/park	Skjemmet	Tilrettelegging	Vedlager	VERN KLM
001934	22	Gravhaug	Tun/hage/park	Tun/hage/park	Skjemmet	Tilrettelegging	Vedlager	VERN KLM

NIKU publikasjonsliste / Publications

Fra 2003 avslutter NIKU tidligere serier og etablerer to nye serier, NIKU Rapport og NIKU Tema, som hver nummereres fra 1 og oppover. Se ytterligere informasjon på kolofonsiden (side 2).

Publikasjoner koster fra kr. 100,- (pluss porto) avhengig av størrelse. Det tas forbehold om at enkelte publikasjoner kan være utsolgt.

Kontaktadresse / Publications can be bought from:
 NIKU, Dronningensgt. 13,
 Postboks 736 Sentrum, N-0105 Oslo
 Tlf./Tel.: (+47) 23 35 50 00
 Faks/Fax: (+47) 23 35 50 01
 E-mail: kirsti.e.sundet@niku.no
 Publikasjonene kan lastes ned som pdf-filer
 fra vår nettside www.niku.no (Nye publikasjoner).

Nye serier 2003

NIKU Rapport

- 1 Bergstadens Ziir; Røros kirke. Tilstand og tiltak. *Brønne, J.* 2003. 97 s.
- 2 «Intet forandrer seg så ofte som fortiden». Om krusifiksene i Ringeby stavkirke. *Stein, M., Bronken, I. A., Nyhlén, T., Strandsko-gen, K. og E. S. Tveit.* 2003. 114 s.
- 3 Den bemalte og forgylte kalvariegruppen fra 1100-tallet i Urnes stavkirke. Konservering 2001-2003. *Frøysaker, T.* 2003. 89 s.
- 4 Samiske Kirkegårder. Registrering av automatisk freda samiske kirkegårder i Nord Troms og Finnmark. *Svestad A. og S. Barlind-haug.* 2003. 15 s.
- 5 Alterskapet i Grip stavkirke. Et 1700-talls alterskap fra middelalderen. Konservering 2001-2003. *Olstad, T.M.* 2003. 59 s.

10 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Lillesand kommune, Austagder 2003. *Sollund, M.-L.* 2004. 20 s.

11 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Sortland kommune, Nordland, 2003. *Holm-Olsen, I.M.* 2004. 17 s.

NIKU Tema

- 1 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Eidskog kommune, Hedmark 2002. *Sollund, M.-L.* 2003. 20 s.
- 2 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Saltdal kommune, Nordland 2002. *Barlind-haug, S. og Holm-Olsen, I.M.* 2003. 22 s.
- 3 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Sandnes kommune, Rogaland 2002. *Haavaldsen, P.* 2003. 16 s.
- 4 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Skjåk kommune, Oppland 2002. *Binns, K.S.* 2003. 22 s.
- 5 NIKU strategiske instituttprogram 2001-2006. Verneideologi. NIKU-seminar 4. februar og 25. april 2002. *Seip, E. (red.)* 2003. 77 s.
- 6 Bevaring av samlingane ved fem statlege museer. Undersøkingar utført for Riksrevisjonen *Bjørke, A.* 2003. 95 s.
- 7 På vandring i fortiden. Mennesker og landskap i Gråfjell gjennom 10 000 år. *Amundsen, H. R., Risbøl, O. & K. Skare (red.)* 2003. 112 s.
- 8 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Bømlo kommune, Hordaland, 2003. *Binns, K.S.* 2004. 20 s.
- 9 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Horten kommune, Vestfold 2003. *Sollund, M.-L.* 2004. 17 s.